

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

DeReformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

HOOFDPUNTEN UIT HET SLOT VAN HET BOEK JESAJA

I. Vragen van canonieke aard

Net leek ons goed dit jaar in een korte serie enige aandacht te schenken aan het slot van het boek **Jesaja**, de hoofdstukken 56-66.

Aanleiding daartoe was, dat **gedeelten** uit deze hoofdstukken tijdens de werkcolleges Exegese Oude Testament in het voorjaarssemester zijn behandeld. Veertien studenten bereidden die behandeling voor en in zeven **achtereenvolgende** weken werden de passages mede aan de hand van hun **scripties** nader **bekeken**. Zo gezien vormen deze artikelen min of meer een terugblik. Het meelevende **kerklidkan** op die wijze een inzicht krijgen in wat op Broederweg 15 wordt gedaan.

We hopen dat het woord 'college' de lezers niet bij voorbaat afschrikt. We zijn niet van **plan** een **vers-voor-vers**-exegese te bieden. Ruimte daartoe **zou ons** ontbreken. Ook een theologische verhandeling ligt niet in onze bedoeling. Evenmin een aantal meditaties **n.a.v.** een of meer 'losse' **verzen** of een korte pericoop. Om **hoofdpunten** is het **ons** begonnen, in de hoop daarmee bij de lezers een **kijk** op en het **inzicht** in dit deel van het boek te verdiepen om zo beter wegwijs te worden in het slot van het boek, en op die manies weer in het hele boek Jesaja.

a. Het boek en zijn auteur. Of: auteurs?

Met een zekere nadruk spreken we in de titel over *het*

boek Jesaja. Het boek, niet als losstaande of gescheiden van de persoon van Jesaja, **maar** toch wel als van de persoon onderscheiden. Als men **ons** vraagt of naar ons gevoelen **deze** hoofdstukken een integrerend **onderdeel** vormen **van** Jesaja, antwoorden wij volmondig ja. En dan denken we aan *het boek* van die naam.

We raken hier een omstreden punt, dat ook onszelf lange jaren heeft **beziggehouden**, en waar we ons bij deze gelegenheid iets nader over willen uitlaten. Het zal ome lezers bekend **zijn** dat reeds lange tijd de hoofdstukken 40-66 aan Jesaja zijn ontszegd.¹ Deze hoofdstukken, die zo duidelijk betrekking hadden op de Babylonische ballingschap en de terugkeer daaruit, konden, zo werd **betoogd**, onmogelijk **van** de profeet Jesaja zijn. Zoals men weet, leefde Jesaja ongeveer 700 voor Christus², in de tijd dat het Assyrische Rijk nog op het toppunt **van** haar macht stond.

De gedachte die achter **deze** krasse bewering lag, was, dat een Oudtestamentisch profeet, slechts een **mens als** ieder ander mensenkind, **onmogelijk zou** kunnen **weten** of **voorzeggen**, wat ongeveer 150 jaar na zijn **dood zou** gebeuren. Dat was hij voorbaat uitgesloten. Wat voor uitnemende kwaliteiten de geleerde wereld ook aan de profeten, en met name aan deze profeet, heeft **toegekend**, bij alle lof die hem werd toegezwaaaid, bleef hij een mens, een hoogbegaafd mens, bezielde door grote idealen. begiftigd met

HOOFDARTIKEL

**Hoofdpunten uit het slot
van het boek Jesaja**

H.M. Ohmann

UIT DE SCHRIFT

Samen sterk

W.M. van Wijk

KERKELIJK N.C.N.

Nogmaals: een kleine gemeente
R. ter Beek

MUZIEK

'Waak op, harp en citer'

J.Smelik

BOEKBESPREKING

**Jan Arentsz., de mandenmaker
van Alkmaar en voorman van de
Hollandse Reformatie**
Een uitgestoken broederhand

PERSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN

een wijde visie, maar niet meer dan een mens. Nu gaan wij niet beweren daartegenover dat Jesaja niet een mens van gelijke beweging als wij is geweest. Daar gaat het niet over. Het punt is dat de openbaring van God aan zijn profeet, openbaring ook met betrekking tot wat toekomstig is, in de redeneringen van die geleerden bewust buiten beschouwing werd gelaten en als niet wetenschappelijk te verifiëren van de hand werd gewezen. Met hun gedachten over de inspiratie van de profeet door de Heilige Geest was het navenant.

Een van de eerste conclusies uit deze vooronderstelling was, dat Jesaja 40 en volgende hoofdstukken, van een andere hand dan die van de Jesaja van Jeruzalem moesten zijn. Nadat de Joodse Schriftgeleerde Ibn Ezra (f 1100-1164) dit gevoelen lanceerde, kwam het tegen het einde van de 19e eeuw opnieuw naar voren. Sedertdien is men gaan spreken van 'Deutero-Jesaja' of Tweede Jesaja als auteur van de hoofdstukken 40 en volgende. Nader onderzoek, ingesteld door de Duitse Oudtestamenticus Bernhard Duhm, leidde tegen het einde van de vorige eeuw tot de mening dat men naast en na Deutero-Jesaja nog weer een andere, derde of Trito-Jesaja genoemde, auteur moest onderscheiden, op wiens naam dan de hoofdstukken 56-66 zijn geplaatst. Die laatste hoofdstukken verschilden dan van de hoofdstukken 40-55 in dit opzicht, dat zij niet zo direct en zo duidelijk op de ballingschap betrokken waren. Men ontdekte verschil in woordenschat, thema's die aan de orde werden gesteld, enz. Een en ander zou, volgens de visie van Duhm en anderen, een andere, aparte auteur doen vermoeden.

Van Schriftgelovige zijde heeft men deze visies, Deutero- en Trito-Jesaja-hypothesen, afgewezen en weerlegd. Zoals te begrijpen is heeft daarbij vooral de principiële stellingname van de Schriftkritische geleerden zwaar ge-

wogen en het karakter van het debat sterk bepaald. Men achtte het geloof in Gods openbaring in geding, ook Gods macht toekomstige zaken aan zijn knechten, de profeten, te kennen te geven. De behiindeling van het zogenaamde Deutero-(en Trito-)jesaja-probleem, was voor Schriftgelovige auteurs een onderdeel van de Schriftbeschouwing die door Gods Woord werd geëist.

In ons land hebben G.Ch. Aalders en J. Ridderbos zich als pleitbezorgers van de geïnspireerdheid van het boek, en dientengevolge ook van zijn eenheid, doen kennen. Hun argumenten kan men vinden in Aalders' *Oud-testamentische Kanoniek* en in Ridderbos' deeltje over Jesaja in de *Korte Verklaring* en zijn *Godswoord der Profeten*.³ In Noord-Amerika hebben mannen als O.T. Allis en E.J. Young zich zo mogelijk in nog sterkere mate geharnaste strijders betoond. Bij alle overeenkomst in opstelling kenmerkt de orthodoxie in de Verenigde Staten in onderscheiding van die bijvoorbeeld in Nederland, zich door de voor hen typerende forse aanpak.

Of het betoog ook geharnast is? Die indruk maakt het zeker.⁴ Men vindt hun argumenten in b.v. Young's *Introduction to the Old Testament* en 7e zijn onze kennisneming stellig waard. Waar iemand als Young zich opmaakt om de orthodoxe stellingen te verdedigen, daar wordt zwaar geschut in stelling gebracht, en is de strijd in volle gang, om het zo eens uit te drukken. Wat ons bij J. Ridderbos aantrekt en opvalt, is het steeds bedacht zijn op de houdbaarheid van de positie die men zelf bezig is in te nemen. We bespeuren een zekere bereidheid de ingenomen positie te herovenvegen, als er door de tegenstander opmerkingen worden gemaakt die daar aanleiding toe geven. Dit alles met uitdrukkelijke handhaving van de geïnspireerdheid van het gehele boek. Maar geïnspireerdheid van het boek houdt nog niet dwingend in, dat men moet besluiten tot eenheid van de auteur. Het boek is één ding. De auteur een andere zaak. En van geïnspireerdheid van 27 of 16 hoofdstukken te besluiten tot het toekomst-voorspellend karakter daarvan, is geen consequentie waartoe de – gelovige – lezer zich a priori gedwongen moet voelen.

Dit brengt ons tot een tweede onderbelicht punt.

b. Een onderbelicht punt: waar vinden wij in de Schrift een toekomst-voorzegging?

Er zijn in de argumentatie, zowel van Schriftkritische als van Schriftgelovige zijde, punten die ons doen vragen, of op deze wijze alle momenten tot hun recht komen.

We bedoelen dit. Hoewel wij ons zonder aarzelen scharen aan de zijde van hen die de geïnspireerdheid van het boek en de Godsopenbaring aan Jesaja en andere profeten verdedigen – men denke maar aan zinswendingen als: 'Het woord des HEREN kwam tot... of: 'Het gezicht van Jesaja, de zoon van Amoz, dat hij zag...' – vragen wij ons toch af, of er niet bepaalde aspecten van het tweede deel van Jesaja onderbelicht zijn gebleven; zaken die onvolgende in ogeschouw zijn genomen.

Om iets te noemen: Dat de HERE aan zijn knechten, de profe-

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.) DR. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DR. K. IERBEEK, DR. R. LUTTEN, PROF. DR. C.J. DE RUIJTER, DR. H. VOLDMAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DR. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v.

De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591

ABONNEMENT:

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar binnenland)

Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah
Tel (05210) 15946

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

ten, dingen heeft bekend gemaakt die in een nabije of zelfs verre toekomst zouden geschieden, staat voor ons vast.

Maar waar doet Hij dat in zijn Woord? En hoe?

Een mooi voorbeeld daarvan bezitten we in Daniël 10 en 11. Na de eerste visionaire verschijning die aan Daniël ten deel viel, is volgens Dan. 10 : 8 de Godsman een tijd alleen en zeer ontgaan. Hij valt bewusteloos voorover met zijn gezicht op de grond. Dan volgt er nog een gericht. Daarna – vers 14 – gaat de hemelse gezant Daniël omtrent een veel verder liggende toekomst inlichtingen geven, die, na een voorbereiding in het vervolg van hoofdstuk 10, in hoofdstuk 11 worden ontvouwd.

Dat het een gezicht is en in wat voor toestand het wordt ontvangen, wordt ons omstandig meegedeeld. Het gezicht m.b.t. de toekomst wordt als zodanig bij de ontvanger ervan. Daniël, ingeleid en via hem bij alle lezers van de Bijbel nadien. Zo begint het visioen van toekomstige zaken.

Aan het einde van het visioen wordt Daniël opgedragen 'de woorden verborgen te houden en het boek tot de eindtijd te verzegelen'. Weer zien we: het visioen wordt als visioen behandeld.

De inhoud van het toekomst-visioen valt voorts op door grote nauwkeurigheid. Natmen worden niet genoemd. Met erg algemene aanduidingen wordt volstaan: 'Koning van het zuiden; koning van het noorden; Sieraadland'. Maar, men kan er bij wijze van spreken een boek over algemene geschiedenis naast leggen en je kunt de namen invullen. Het klopt! In het visioen worden die namen niet genoemd. Juist niet. Dat doet de HERE niet. Met opzet niet. Het gaat niet om de namen van koningen en wereldgroten die op het toneel verschijnen – die vult de tijdgenoot maar in – maar om de grote lijnen van de loop der gebeurtenissen, om de wisselvallige verhoudingen tussen de grote rijken en het zgn. Sieraadland, d.w.z. Israël. Het is puur toekomst-voorzegging.

Nog een voorbeeld zijn de laatste zes hoofdstukken van Zacharia. Die behelzen alle toekomst-voorzeggingen. Die vinden we ook in de eerste acht hoofdstukken van dit boek. Dat is waar, maar er is een groot verschil. De toekomst-voorzeggingen in Zacharia 1 t/m 8 zijn gegeven in nauwe aansluiting bij Zacharia's eigen tijd. Die aansluiting bij de eigen tijd wordt vanaf hoofdstuk 9 gemist. Het historisch standpunt, waarvan die latere toekomst-voorzeggingen uitgaan, blijft grotendeels in het duister. Die is moeilijk te bepalen."

Dat ligt bij Jesaja 40 t/m 55 beslist anders.

Hoe anders? Ridderbos schrijft: 'In deze profetieën worden Babels wereldheerschappij en de ballingschap der Judeeërs als aanwezig verondersteld en niet opzettelijk en met uitgedrukte woorden *voorzegd*.' Zijn er dan geen voorzeggingen in het tweede deel van Jesaja? Jawel. Ridderbos: 'Wat in dezen zin voorzgd wordt, is iets anders, nl. beider beëindiging door Babels val en de daarop volgende vrijlating der Judeese ballingen'.⁶ Veelzeggend merkt J. Ridderbos op in een noot: 'Naar onze opvatting

draagt dit 'als aanwezig veronderstellen' een profetisch karakter. In dien zin kan het dus ook een voorzeggen worden genoemd'.⁷

I-iet is een korte noot; men leest er gemakkelijk overheen, en toch zou Ridderbos wel eens iets kunnen laten doorschemeren van een noot die hij zelf heeft gezien. Welke moeilijkheid? Deze, dat wij hier geen toekomstprofetie hebben in de gebruikelijke zin van het woord. De man die hier aan het woord is, staat zelf midden in de tijd waarover hij spreekt. Hij is in gesprek met de mensen van die tijd. Nu is Ridderbos, vermoed ik, bang geweest, dat men de indruk zou krijgen, dat het volgens hem daarom geen echte profetie meer was. De kwestie die hier aan de orde is komt hier op neer: Welke Bijbelse gedeelten mogen door het woord 'profetisch' per se, of in de eerste plaats, toepasselijk op dat was in de toekomst plaatsgrijpen zal en dus op het standpunt van zijn tijdgenoten (en de profeet zelf als hunner een) onbekend is, niet bekend kan zijn, tenzij dan door bijzondere openbaring? Informatie zoals alleen God die verstrekken kan en verstrekt aan wie Hij wil, dat is in dit geval: de profeet?

We raken hier aan een aangelegen punt. Niet alleen in verband met toekomstvoorspellingen, want daartoe mag de profetische arbeid niet beperkt. Profeten zijn profeten, omdat zij gezonden zijn met een boodschap van Godswegen en dat is altijd in de eerste plaats een woord gesproken op zijn tijd, dat wil zeggen: voor de eigen tijd. Zij stellen hun eigen tijd in het licht van Gods openbaring over die tijd. Dat is niet ieders werk! Aan koffiedikkijkers is es nooit gebrek geweest. Die liepen er ook in die dagen wel rond. Maar Gods licht over aanhangige zaken laten schijnen, daar moet men proféet voor zijn. Ware profeet, welteverstaan. Vanuit die eigen tijd worden de lijnen nu en dan doorgetrokken naar de toekomst. Dergelijke Godswoorden worden ingeleid door zinswendingen als: 'En het zal geschieden' (Jes. 2 : 2), of 'Te dien dage...' (Jes. 4 : 2), of: 'En het zal te dien dage geschieden...' (Jes. 10 : 20, wat een vervolg heeft in het bekende Jesaja 11). Dan heeft de profetie betrekking op een meer nabije toekomst, met uitlopers naar een verre toekomst of zelfs naar het einde der tijden. Men vergelijk de Godsspraak over Babel in Jesaja 13, waar het oordeel over Babel zelf? van stonde aan wordt gesteld in een, wat wij noemen. eschatologisch raam. Men zie ook het 'Te dien tijde' in Jesaja 1X : 7 of het tot vijfmaal herhaalde 'Te dien dage...' aan het slot van Jesaja 19. Dan en daar voorzegt Jesaja in Godswoorden, die gesproken zijn met het oog op zijn eigen tijd, een toekomst die reikt tot in het Nieuwe Testament en zelfs daaroverheen tot in de geschiedenis van de vroeg-Christelijke Kerk. Ook zulke voorzeggingen horen bij Jesaja's profetische taak, ze zijn er mede kenmerkend voor, maar het is niet het een en het al. Het zijn, zouden we willen zeggen, uitvloeielen van zijn opdracht. Profetie is niet primair voorspelling, al behelst zij die wel.

Als het over zulke voorzeggingen gaat, worden die ingeleid door de bekende 'formules'.

Wat wij hiermee willen betogen is dit, dat dat in Jesaja 40

en volgende *niet* gebeurt. Dit en de volgende hoofdstukken worden niet ingeleid door de woorden: 'En het zal zijn te dien dage', **of** door een 'Zie de dagen komen...' Ook niet door 'Het gezicht dat Jesaja schouwde over Juda', of 'Over het volk dat Nebukadnezar uit Jeruzalem naar Babel in ballingschap had gevoerd'. Wat ons altijd weer opvalt bij Jesaja 40 en volgende hoofdstukken is, dat deze hij elkaar 16 hoofdstukken, die zo duidelijk slaan op Juda in ballingschap, dus zo'n 150 jaar na de dood van Jeïaja, helemaal niet als zodanig worden aangekondigd. De profeet valt 'onaangekondigd' bij zijn hoorders met de deur in huis, hij richt het woord tot hen alsof ze erbij zijn, en dat zijn woorden van troost en bemoediging voor moedelozen, die twifelen aan Gods macht en aan de handhaving van hun recht door de HERE.

Er is een gehoor, een **kring** van hoorders die wordt angesproken, bemoedigd, vermaand; tot wie vragen worden gericht: die, nota bene, zelfs sprekend wordt ingevoerd: 'Waarom zegt gij dan, o Jacob, en spreekt, o Israël...?' Kortom, er is een dialoog aan de gang tussen de HERE en zijn volk, via de profeet. Een dialoog, zoals men die in echte toekomst-voorzeggingen in het O.T. niet aantreft. Dat is een bijzonderheid die wij niet over het hoofd moeten zien. J. Ridderbos heeft aanvoeld en er ons al in de jaren dertig op attent gemaakt.

c. *Waarom gaat het boek door voor Jesajaans?*

Ons volgende punt is nu dat al deze 16 hoofdstukken zijn opgenomen in het boek Jesaja. N.B.: In het *boek*.

Het boek draagt de naam van Jesaja.

Impliceert die naam in het opschrift dat al deze profetieën door deze man zo zijn uitgesproken? Uitgesproken, terwijl ze bedoeld waren voor mensen die anderhalve eeuw later zouden leven? We letten nu op die *mensen*, de *ontvangers* van de boodschap, minstens zes generaties later. Dat lijkt mij op zijn zachtst gezegd niet aannemelijk. Zeg maar, onmogelijk!

Een voorbeeld. Is er vandaag, anno 1993, een dominee die een preek gaat houden voor de gemeente van, zeg 2143 na Chr.? Dat kan hij niet eens! Hij weet niet wie die mensen zijn, hoe ze er uitzien, wat dan hun vreugden en zorgen zijn. Hij weet niet eens hoe de wereld van die eeuw eruit zal zien, gesteld dat zij nog staal en onze Heiland nog niet is weergekomen.

Ja maar, hoor ik iemand tegenwerpen, Jesaja was meer dan een dominee. Hij was een profeet, d.w.z. hij zag in de toekomst. Dat is waar, maar het gaat altijd **alleen** op **in**zoverre het de HERE behaagde hem inzicht in die toekomst te geven. Welke toekomst **profetieën** dan met de gepaste schroom en eerbied worden ingeleid: 'En het zal geschieden...' Voorts, bij de inhoud van die toekomst-voorzeggingen zijn het de daden des HEREN, de acten Gods die worden onthuld. In Zacharia 9 t/m 14 lezen we steeds: 'De HERE zal', of 'Ik zal'. Het is waar, het volk wordt wel eens **angesproken**, het persoonlijk voornaamwoord 2e persoon 'u' of 'gij' ontbreekt niet, maar altoos dient dat dan tot verlevendiging van de boodschap, die van het

begin tot het einde verhaalt van de daden des HEREN. Ridderbos schrijft n.a.v. Zacharia 9 : 11: 'Overigens valt de sterkste nadruk hierop, dat de overwinning het werk des I-HEREN is. **Zo** wordt Hij getekend als de eigenlijke Strijder, die Juda en Efraïm als pijl en boog gebruikt'. Incidenteel is daar de aanspraak 'uw' en 'gij', maar opgenomen in de reeks van heilsdaden des HEREN.

In Jesaja 40 e.v. nu is die aanspraak van het volk Israël a.h.w. 'schering en inslag'. De HERE is daar met zijn volk in gesprek, vertroostend, vermanend, opbeurend. Het volk is erbij. En de profeet **die** aan het woord is namens God, moet er wel bij zijn. Ik kan mij zo'n dialoog, anderhalve eeuw voor die datum, niet voorstellen. Wat had het de mensen uit Jesaja's eeuw te zeggen, dat er eens een koning van Perzië **zou** komen, die Cyrus heette, die dan een belangrijke rol in de uitvoering van Gods Raad zou krijgen te spelen?

Ja, merkt iemand op, **kan** dit Jesaja niet van tevoren zijn getoond? Wat niet kan? God kan alles. Juist, maar Hij *doet* daarom nog niet alles wat Hij kan in een grenzeloze demonstratie van zijn almacht in het wilde weg. Hij handelt, als Hij handelt, doelgericht. Hij doet steeds **wat zin heeft** in het kader van zijn plm. Hij openbaart aan zijn knechten, de profeten, wat voor de verwezenlijking van dat plan nodig en verantwoord is.

Maar waarom, hoor ik iemand vragen, staat dit alles dan op naam van Jesaja? Is dat niet misleidend? En bovendien, zo gaat hij verder, is het Nieuwe Testament dan niet misleidend als het aanhalingen uit deze hoofdstukken als citaten uit Jesaja doorgeeft? We antwoorden: Neen. Immers, de naam kan in geval van een citaat net zo goed staan voor **het** boek als voor de persoon van de auteur. Wij wijzen de lezer op wat G.Ch. Aalders hierover schrijft in zijn *Kanoniek*.⁸

De boeken Samuel zijn ook niet door Samuël in eigen persoon te boek gesteld. Dat is blijkens I Samuel 25 : 1 zelfs uitgesloten. Toch staan die boeken op naam van **Samuël**, want ze borduren voort op het stramien van Samuel, en lichten ons in over het vervolg van wat door Samuel persoonlijk is begonnen. Hem was de eer te beurt gevallen Israëls eerste twee koningen te mogen zalven. Daarbij zijn woorden gesproken die niet vergeten mochten worden. Samuel is de **naam** van een man, die **a.h.w.** een program behelst: Eerst is er de koning die faalt, daarna de koning die slaagt, nl. als man naar Gods hart; David, de theocratische vorst. Zijn regering is een hoogtepunt in de geschiedenis van het Oude Testament.

Van ± 740-680 voor Chr. heeft de profetische werkzaamheid in Israël een hoogtepunt gekend: Hosea, Micha, **Jesaja**. Jesaja is de onbetwiste top. Niet zozeer om de lengte van zijn boek (daarin wordt hij door Jeremia overtroffen), maar om de inhoud en de wijze waarop die is verwoord, waarop die wordt gepresenteerd, het gezicht op Gods Raad die de tijden omspannt. **Als** eens Mozes en later David torent hij **boven** anderen uit.

Zo'n **man** heeft een kring van leerlingen om zich heen verzameld. In Jesaja 8 : 16 **lezen** wij van hen, die leerlin-

gen en geestverwanten. Daaronder zijn er stellig geweest die een grote affiniteit met hun meester hebben gehad. Zij hebben zijn woorden bewaard en doorgegeven aan volgende geslachten. En dat, best mogelijk, op een manier die door woordkeus, zinsbouw en in allerlei toonaarden, de hoorders deed denken dat *ze* de meester – *Jesaja* zelf – beluisterden. Dat komt meer voor. Iemand wees me op onze eigen eeuw, toen eerst A. Kuyper en later K. Schilder zich in leerlingen mochten verheugen, die in meer dan inhoudelijk opzicht 'their Master's voice' waren. Door die leerlingen werd *Jesaja's* erfgoed bewaard.

Wat is *bewaren*? Wij willen niet bij voorbaat ontkennen dat de hoofdstukken 40-55 niet van *Jesaja* kunnen zijn. Dan is er een schriftelijke nalatenschap geweest, waaruit de volgelingen konden putten. Ze hoefden hij wijze van spreken maar een kastdeur te openen of een la open te trekken en... daar lag de rol. Even zoeken naar een passage die sloeg op eigen tijd en... klaar is de profeet (Klaar is Kees, zeggen wij in zo'n geval). Dat kan. De Schrift verbiedt ons anderzijds ook niet te denken dat de leerlingen, en de leerlingen daar weer van, het *Jesajaanse* erfgoed hebben uitgebreid, met 'eigen' bijdragen. Daarin waren zij als leerlingen sterk door de meester gestempeld en gevormd. Maar door hun eigen *verwerking* van de stof, kreeg de boodschap een sterke toespitsing op het *Juda*, de gemeente van hun dagen, de tijd waarin zij leefden: de gemeente van de *HERE* Jezus Christus in ballingschap, die zich naar de behoeften van hun tijd en omstandigheden, ginds in Babel, aangesproken mocht horen.

Daarbij is het grote punt, waar alles om draait, niet, wat is gesproken door de mond of geschreven door de hand (pen) van *Jesaja* zelf? Wat is een bijdrage van een zijner discipelen? Maar wat heeft het de Heilige Geest behaagd, door de mond van meester en leerlingen tot de Gemeente te zeggen?

J. Ridderbos heeft daar reeds in zijn tijd op gewezen en ons daarin de weg gewezen. Het boek staat op naam van *Jesaja*. En de Schrift *bedriegt* ons niet. De *HERE* Christus vergist zich niet als Hij, citerend uit het *hoek*, de naam uit de titel *vermeldt*. Zo stond het boek toen bekend. En terecht. In zijn leerlingen krijgen we met de grote meester te maken die hen op dat spoor heeft gezet. Maar wie is de *meester*? Wie anders dan zelf een leerling, een werktuig van de Heilige Geest?

Niet de H. Schrift, maar wij zijn het die vanuit wat in onze eigen tijd gewoonte is, *Jesaja* gaan lezen, en bij dat lezen de vraag opwerpen van het 'auteursrecht'. U weet wel, het uitsluitend recht van de maker *van* een literair of kunstwerk om dit openbaar te maken en te verveelvoudigen. Dat recht is *beschermd*. De overtreding *ervan* noemt men plagiaat. Dat hoort bij onze huidige maatschappij. In oude tijden *was* iets dergelijks onbekend. Dat moeten wij de mensen van oude tijden niet aanrekenen. Dat is niet eerlijk. Waar geen wet *K*, is geen overtreder. Wij moeten het wel in onze overwegingen van de literatuur uit die tijd verrekenen. Meester en leerlingen werkten toen wel vaker onder dezelfde naam. We vragen niet 'Mag dat?', of 'Kan

dat?' Het is gebeurd. De mens uit oude tijden hoorde in de stem van de leerlingen het geluid van hun leermeester. Onder zijn naam zetten de volgelingen de oude zaak voort. Op de oude voet. Werkend met materiaal van de grote *Jesaja*, pasten zij het toe op de vragen en noden van de tijd waarin zij leefden, het toespitsend op hun gehoor. *Jesaja* had de lijnen uitgezet. Er is grote overeenkomst tussen de hoofdstukken 1 t/m 39 enerzijds en 40 t/m 56 anderzijds. Aan de leerlingen is nu de taak dit in te vullen in een dialoog met de hoorders van toen. Het oude woord wordt opnieuw tot klinken gebracht. En, en dat weegt het zwaarst, de inspiratie door de Heilige Geest staat er borg voor dat dit op een *Gode* welbehaaglijke en verantwoorde manier gebeurt. En *laten* we niet vergeten: Het boek *Jesaja*, een woord gesproken op zijn tijd, is een van de boeken die met het oog op de kerk van alle tijden zijn geopenbaard, 'opdat zij in de weg der volharding en vertroosting der Schriften de hoop zouden vasthouden' (Rom. 15 : 4).

d. Het slot van *Jesaja*

Tenslotte, in het begin van dit artikel noemden we terloops dat er door de kritiek, naast een *Deutero-Jesaja*-ook een *Trito-Jesaja*-hypothese is. Deze staat op naam van Bernhard Duhm. Zijn hoofdargument was, dat de hoofdstukken 56 t/m 66 anders dan 40 t/m 55, niet zo *direct* op de ballingschap waren betrokken en ook verder typisch eigen kenmerken hadden. Waarop waren die laatste hoofdstukken dan wel betrokken? Het antwoord *van* Duhm en anderen was: op de periode na de terugkeer uit Babel. Welk tijdvak althans bij B. Duhm erg *rekbaar* was. (Hij wilde afdalen tot in de tijd van Ezra-Nehemia.) En in het slot van *Jesaja* dus inlezen, wat ons in die twee genoemde historische boeken wordt meegedeeld.

Dat *gaat* ons te ver. Hier laat de *Schriftcriticus* zich wel in de kaart kijken. We willen ons hiervan nadrukkelijk distantiëren. Evenmin als wij zouden willen spreken *van* een *Deutero-* of *Trito-Jesaja*. Dat impliceert nl. dat er ten tijde van de ballingschap een *man* van het kaliber van *Jesaja* heeft rondgelopen, een figuur die *Jesaja* overtrof zelf?. Dan kan ik E.J. Young begrijpen die sarcastisch opmerkt, dat we dan toch minstens de *naam* van deze grote in het rijk der geesten hadden moeten weten. Geen *Deutero-* of *Trito-Jesaja*, maar leerlingen van *Jesaja*, die na zijn heengaan in zijn schaduw leefden en werkten, de fakkel overnamen en het volk bijlichtten, is de richting waarin wij willen zoeken.

Het is voorts de vraag of *Trito-Jesaja*, door de *Schriftkritiek* gepostuleerd, een eenheid is. Daar zijn alle critici het niet over eens. De *criticus* Duhm, is door nog scherper en sceptischer critici uit deze eeuw, nagerekend en *bestreden*. *Problemen* rijzen voorts i.v.m. de tijd en de omstandigheden waarop de leerlingen in de zoveelste graad na *Jesaja* op zinspelen.

Problemen, ook voor ons, die de Schrift als van God ingegeven aanvaardden. Ten aanzien van 40 t/m 55 hebben we niet zoveel moeite. Je proeft de mistroostige *stemming* onder de ballingen; ze zijn diep onder de indruk van

SAMEN STERK

...en het Woord Gods blijft in u en u hebt de boze overwonnen

1 Joh 2 : 14c

Sterk door het Woord

Ouderen en jongeren staan samen sterk door het Woord van God. Johannes schrijft: het Woord van God blijft in u. Het valt op, dat Johannes niet zegt: Ik hóóp het. Hij waarschuwt ook niet: Zorg ervoor, dat het Woord in je blijft. Jullie zijn sterk, omdat het Woord in je blijft. Zeker vloeit daar de waarschuwing uit voort, om het Woord ook blijvend in je te hebben – maar eerst zegt Johannes dat zo! Als belofte, geschenk van de Here God.

Blijven

Het Woord altijd in u! Dat Woord BLIJFT. Het is in de brief van Johannes een opvallende uitdrukking: BLIJVEN. Johannes kan het hebben over het zaad van God, dat in u blijft (3 : 9). Hij schrijft over de zalving, die op u blijft (2 : 26) Johannes schrijft over de liefde van God; hoe de liefde Gods blijven, als je je binnenste toesluit voor je broeder? (3 : 17)

Blijkbaar een belangrijke gedachte – er IS iets, maar dat moet ook BLIJVEN. Zo is het ook steeds t.a.v. geloven: er is iets. Een begin, een ja-woord – maar er zal ook iets moeten BLIJVEN. Je geloof belijden is niet zeggen: Ja, máár... Belijden is zeggen: Ja, én... Er is een plus. Het Woord Gods blijvend in u: het is een belofte. Daardoor sta je sterk.

Het is ook een opdracht om er voor te zorgen, dat het woord diep in uw hart geschreven staat. Want het woord bij je hebben, is niet hetzelfde als zorgen, dat je een bijbeltje BIJ je hebt. Het woord hebben is MEER dan het Woord hóren. Blijven in u: het moet op je lijf geschreven staan. Daarom is de dagelijkse omgang met de Here belangrijk: Zijn woorden lezen, ze overwegen en ze in je hart bewaren.

Sterk in de strijd

Met dat Woord sta je sterk! Met dat Woord kun je de boze overwinnen. Jongeren en ouderen in de kerk moeten steeds oefenen om met het Woord goed om te kunnen gaan. Het is één van de uitrustingsstukken van de geestelijke wapenrusting (Ef. 6).

Het zwaard van de Geest is het Woord van God. Als je

Babels macht en afgoden; ze twijfelen zelfs aan de macht van hun eigen God, Jahwe; ze zijn verlegen met zijn zwijgen. Maar problemen zijn er. Wat b.v. moeten we denken van de afgoderij, zoals die in hoofdstuk 57 in geuren en kleuren wordt beschreven? Je gaat je afvragen: Wordt hier een getrouw beeld opgehangen van de Judeeërs die nog maar kort uit de ballingschap zijn teruggekeerd? Zijn ze tot zo'n diepte van afgoderij vervallen? Hebben ze die zeventig jaren in den vreemde niets geleerd? Het lijkt er veel op alsof we in de dagen voor de ballingschap zijn, zoals beschreven in de hoofdstukken 1-39. Slechts degene, die niet zo erg hangt aan de eenheid en volgorde van de hoofdstukken, en aan de datum van herkomst niet zwaar tilt, die zal daar niet over inzitten!

Opmerkelijk is, dat de nieuwste stroming in de O.T.-wetenschap, de zgn. redaktie-kritische methode, weer volle aandacht wil geven aan het Bijbelboek als compositorische eenheid.⁹ Dan wordt de vraag: Waarom heeft dit hoofdstuk ooit in het grote werk deze plaats gekregen? Zo direct na de hoofdstukken die onmiskenbaar op de ballingschap en haar einde zien? Is dat de weerkeer tot Jahwe? Dan houdt de terugkeer naar Jeruzalem, als 'Trito-Jesaja' daar op slaat, niet een terugkeer tot de HERE in, tot Sions God. Of heeft het hoofdstuk helemaal niets met de periode na het exiel te maken en dagtekent het misschien toch uit de tijd van Jesaja zelf, de dagen van Achaz of Manasse, onder wiens bewind men dergelijke wantoestanden in Juda her en der aantreffen kon? Maar, weer een vraag, als het ergens in de laden van het archief van de oude Jesaja opgeborgen had gelegen, waarom moeten die stukken dan nu ineens weer tevoorschijn worden gehaald? Ze kunnen toch niet te pas en te onpas worden gebruikt. Ze moeten toch ergens op slaan. Ook de Schriftgelovige heeft zijn vragen. Legitieme vragen. Ze mogen en moeten gesteld worden als ze ons helpen te komen tot een beter verstaan van dit magnifieke boek.

H.M. Ohmann

¹ De eerste ons bekend was Ibn Ezra. In 1780 kwamen J.B. Koppe en Doederlein tegelijk als vertegenwoordigers van deze theorie naar voren.

² Iets nauwkeuriger zouden wij, gezien zijn roeping in Uzziá, 740 v. Chr., sterfjaar en zijn laatste optreden onder Hizkia's ziekte en tijdens de belegering van Jeruzalem (701 v. Chr.) willen denken aan de tijd tussen 760-680 voor Chr.

³ G.Ch. Aalders, *Oud-testamentische Kanoniek*, Kampen 1952, 214 v. J. Ridderbos, 'Jesaja', in de serie *Korte Verklaring*, deel II, 5-24.

⁴ J. Ridderbos, *Het Godswoord der Profeten*, Tweede deel Jesaja, Kampen 1932, 247 vv.

⁵ E.J. Young, *Introduction to the Old Testament*, Grand Rapids 1969⁴, 205-210.

⁶ Zie J. Ridderbos, 'Zacharia, De Kleine Profeten III', in *Korte Verklaring*, 122 v. en *Gods Woord der Profeten*, IV, 287.

⁷ J. Ridderbos, *God Woord* II, 247.

⁸ Idem.

⁹ Aalders, *O.T. Kanoniek*, 31, 32.

¹⁰ We noemen in dit verband: W.A.M. Beuken, 'De Redaktiekritische Methode', in: A.S. van der Woude (red.), *Inleiding tot de studie van het Oude Testament*, 173-187, waar bijzondere aandacht aan Jesaja wordt gewijd.

dat zwaard goed weet te hanteren, dan kun je de satan weerstaan.

Willen we een sterke kerk? Een sterke jeugd en sterke ouderen? Laten we zorgen met elkaar, dat we vertrouwd zijn met de bijbel, met het Woord van onze God. Leren we zorgen, dat we middelen hebben om bezig te zijn met de Schrift. Laten we ons best doen, dat we elkaar kunnen verrijken en sterken in de geestelijke strijd.

Oud en jong treffen elkaar in de geestelijke strijd. En als ze hetzelfde wapen hanteren is er principieel geen generatie-konflikt.

W.M. van Wijk

NOGMAALS: EEN KLEINE GEMEENTE

Twee geluiden uit heel verschillende hoeken van Nederland. Het eerste van iemand afkomstig uit een middelgrote gemeente die na zijn huwelijk in een gemeente van ongeveer 90 leden terecht kwam. Het andere van een echtpaar uit een kleine (ongeveer 140 leden), geïsoleerd liggende, maar door toeloop van buiten gestaag groeiende gemeente. De een: 'Zeer warm ontvangen, snel ingeschakeld voor verschillende functies (was niets gewend). Je wordt gedwongen (positief bedoeld) overal over mee te denken. Vooral het werk in de evangelisatiecommissie heeft bijgedragen aan de bewustwording van de rijkdom van het evangelie, aan de verdieping van het geloofsleven. In die jaren heb ik alle mogelijkheden gekregen om de ontvangen gaven van God in te zetten en te ontwikkelen'. De ander: 'We blijven als her even kan bewust kiezen voor een kleine gemeente, en zouden veel broeders en zusters willen oproepen om nog kleinere gemeenten te helpen door er gewoon te gaan wonen! En gewoon, met je eigen mogelijkheden, mee te werken, Dat zou een gezonde zaak zijn voor de gemeenten en de (nieuwe) leden.'

*Wegens vakantie
zal volgende week
De Reformatie
niet verschijnen*

In het nummer van 10 april dit jaar schreef ik over de kleine kerken in ons kerkverband ('Een kleine gemeente', jg. 68, blz. 542-544). Aan het eind vroeg ik naar ervaringen van lezers. Ik heb een dikke stapel brieven gekregen en verschillende reacties per telefoon. Ze kwamen uit het hele land en zelfs daarbuiten. Hartelijk dank voor dit attente gedrag!

Vrijwel alle reacties waren positief over het horen bij een kleine gemeente. De twee citaten hierboven staan daar model voor. Veel broeders en zusters die reageerden, zijn meer dan één keer verhuisd. Ze kunnen vergelijken. Ze weten van de nadelen van een kleine gemeente en kennen

de voordelen van een grote gemeente. Toch geven ze de voorkeur aan een kleine gemeente, want 'je kent elkaar tenminste nog en vaak wordt er fel meegeleefd'. Als ideale omvang voor een gemeente gaf men aan: ongeveer driehonderd leden (niet kleiner dan 200, niet groter dan 500), want 'dat is nog overzichtelijk voor het gemiddelde gemeentelid'.

In dit artikel probeer ik de reacties in kaart te brengen. Ik doe dat met behulp van letterlijke en minder letterlijke aanhalingen en geef links en rechts wat commentaar. De nadruk viel op twee elementen: de beleving van de onderlinge gemeenschap en de inzet voor de gemeente, de toewijding, het meeleven. Dat is ook de indeling van het vervolg.

I

Samenleven

De gemeenschap der heiligen is volgens de catechismus (antw. 55) dat de gelovigen allen samen en ieder persoonlijk als leden gemeenschap hebben aan al Christus' schatten en gaven. Zijn kostbare geschenken geniet je samen. De verlossing van het eeuwige oordeel, Gods genade en gerechtigheid en het begin van de eeuwige vreugde delen we met elkaar in de gemeente.

Zo hebben onze wegen zich gekruist. Dat Christus zijn geschenken aan de gelovigen samen geeft, betekent ook dat Hij ons aan elkaar geeft. De gemeente is daarom geen verzameling naamlozen. De gemeente heeft evenveel namen en gezichten als je broeders en zusters hebt, die omdat ze bij Jezus Christus horen voor mij persoonlijk belangrijk zijn geworden.

De catechismus noemt het de plicht van elke gelovige 'zijn gaven tot nut en heil van de andere leden gewillig en met vreugde te gebruiken'. Hij gaat er dan van uit, dat je elkaar kent, dat je vertrouwd bent met elkaar. Het nut en het heil van een ander lid blijft anders een raadsel voor je. De teksten die de catechismus hier noemt zijn daar volstrekt duidelijk over (1 Kor. 12:21; 13:1-7; Flp. 2:2-5).

Op dit punt zijn de reacties eensgezind. Het is in een kleine gemeente haalbaar, dat je vertrouwd bent met elkaar. Dat je met al je broeders en zusters aan een enkele avondmaalstafel past, 'geeft een enorm samenbindend effect'. 'Zorg voor veel dingen wordt samen gedragen'. De gemeenschap der heiligen wordt *beleefd*. In een kleine gemeente leeft men *met* elkaar, niet *naast* elkaar. Iedereen kent elkaar. Huwelijksbevestigingen, de samenkomsten bij een begrafenis, maar ook gemeentevergaderingen worden door bijna iedereen bijgewoond. Een klein gezelschap leent zich ook minder goed voor een formele sfeer.

Iemand meldt, dat zelfs kinderen zich goed thuis voelen in een kleine gemeente met verder nauwelijks jeugd van dezelfde leeftijd. Er is te weinig jeugd om een aparte groep binnen de gemeente te vormen, daarom voelt ze zich vaak meer bij de gemeente als geheel betrokken. Dat werkt niet automatisch. Een van de briefschrijvers geeft

een voorbeeld van een gezellige gemeente-avond naar aanleiding van de verjaardag van de dominee. Iedereen levert een bijdrage, jong en oud, groot en klein.

Belemmeringen

Er worden ook zaken genoemd die de gemeenschapsbeleving – ook op deze kleine schaal – belemmeren. Een van de meest genoemde: veel familiebanden in een gemeente, groot of klein. 'Het komt voor dat families als eilanden gaan functioneren in de gemeenschap.' Hechte familiebanden kunnen anderen tot 'buitenstaanders' maken.

Als er heel weinig verschuivingen zijn in het ledental, kan ook dat het gemeentelijk leven belemmeren. 'Dan is de kans aanwezig dat je met elkaar een beetje indut', je weet het nou wel van elkaar. 'Als je autochtoon bent kent men ook het nest waaruit je komt. Je wordt vaak vereenzelvigd met je familie, terwijl je wel graag zelfstandig beoordeeld wilt worden'.

Ook het tegenovergestelde kan belemmerend werken. Als er een te groot verloop is in de leden wordt je als gemeente 'labiel'. 'Eerst een paar jaar groei en bloei, dan ineens 20% van de gemeente weg in een half jaar tijd. Als een pudding zakt alles in elkaar. Mineurstemming. Ineens een opleving: twee nieuwe gezinnen. Het lijkt wel feest.' Dat geeft een onrustig beeld. Het bruist van de plannen, maar is er gelegenheid iets af te maken? Er kan ook een soort vermoeidheid optreden bij degenen die wel blijven. Weer kennismaken, je weer gastvrij opstellen!

Bijzondere eisen

De meest genoemde moeilijkheid is dat je elkaar te goed kent. 'Op een gegeven moment leer je met de zwakke kanten van sommigen te leven, zoals gebrek aan interesse, slechte voorbereiding voor de bijbelstudie, gierigheid, conservatisme. (...) Je bent verantwoordelijk voor elkaar, maar niet ieder heeft hetzelfde verantwoordelijkheidsgevoel.'

Iemand schrijft over een heel kleine gemeente (50 leden) van al een hele tijd terug: 'Voor een goed kerkelijk leven was de gemeente te klein'. Hij legt uit, dat familieruzies op de kerkeraad werden uitgevochten. Een ander: 'Onenigheden blijven meestal niet onopgemerkt. Er wordt snel partij gekozen'.

Het samenleven als gemeente op betrekkelijk kleine schaal, te vergelijken met een familie, vraag dus wel wat van de deelnemers. In de eerste plaats geduld met elkaar, en volharding. Niet iedereen is hetzelfde, is geestelijk gezien even ver, heeft hetzelfde tempo. Dit stelt hoge eisen aan de manier waarop je met elkaar omgaat.

Ook in kleine gemeentes zijn voortrekkers nodig, en ook daar zijn er die maar moeilijk warm lopen. Geduld is dan, dat je daar geen status quo van maakt. Je legt je niet neer bij het feit dat sommigen achterblijven, maar je blijft zoeken naar wegen elkaar mee te krijgen. En daarbij moet je de ander in zijn waarde laten. Blijven motiveren, blijven uitleggen, zonder gedram en zonder verwijten, zonder de ander de indruk te geven dat hij een vijand van de gemeente is.

In de tweede plaats is er wijsheid nodig. **Hoe ga** je om met conflicten, met zwakheden, met drift, met dwaasheid, met laksheid, met **botsende** karakters? Wat doe je als je **elkaar** niet kunt overtuigen? Elkaar aanvaarden als broeder en zuster, betekent dat je heel vaak tegen jezelf en tegen elkaar moet zeggen, dat Jezus Christus voor je onhandige of tegendraadse broeder of zuster evenveel heeft overgehad om hem of haar te redden als voor jezelf. Met dat argument zweren we voor elk avondmaal, dat **we** elkaar liefde zullen bewijzen 'en dat niet alleen met woorden, maar ook door onze daden'.

Opzicht en tucht

Opzicht en tucht kan nooit een formaliteit zijn op zulke beperkte verhoudingen. Iedereen weet over **wie** het gaat als er een naam wordt genoemd **van** de kansel, en misschien ook al wel als de naam nog niet wordt genoemd. Dit maakt het moeilijk de oproep tot gebed voor die broeder of zuster zomaar naast je neer te leggen.

Dat maakt het niet makkelijker, wel menselijker. Het stelt hoge eisen aan de kiesheid van de broeders en zusters: niet alles hoeft direct een **kerkeraadszaak** te worden. En als het wel zover gekomen is stelt het hoge eisen aan het **ambtsbesef** van kerkeraadsleden. Het stelt ook hoge eisen aan de trouw van de gemeente om iemand niet uit te stoten voordat het tijd is en ook op de juiste manier te **blijven** aanspreken.

Nadeel?

We voelen de neiging opkomen dit alles ('je kent elkaar te goed') een **nadeel** van een kleine(re) gemeente te noemen. Deze neiging moeten ^{we} kritisch benaderen. Het zou de **zaak** in een wat merkwaardig daglicht plaatsen. Je zou dan een **wat** koele, oppervlakkige, vrijblijvende omgang met elkaar tot norm maken.

Maar juist **als** je elkaar meer dan oppervlakkig kent, komt de eis van de liefde kloppen op de deur van het christelijk **hart**. Pas dan kan zelfverloochening, **barmhartigheid** en vergevingsgezindheid als huisregel **van** God vlees en bloed worden. De gemeente wordt niet vergeleken met een bedrijf, of met een dorp, maar met een huis, met een gezin, een familie.

II

Inzet en toewijding

Iedereen is het erover eens, dat het in een kleine gemeente haast onmogelijk is om als 'toeschouwer' aan de kant te blijven staan. Er wordt een **veel** klemmender **appèl** gedaan op de leden om 'deelnemer' te worden en te blijven. Er kan geen sprake zijn van vrijblijvendheid. Men wacht niet tot je **zelf** laat blijken mee te willen doen.

Iemand noemt als nadeel dat je dan niet altijd op kwaliteit en capaciteit kunt selecteren. Een ander nadeel is dat alle meelevende leden **wel een** of meer functies bekleden in het kerkelijk leven, wat nadelig kan zijn voor de situatie thuis.

Het lijkt misschien ideaal zo'n grote actieve inzet. Maar het geeft beslist ook enige **druk**. Daar moet je wel rekening mee houden.

'Je wordt snel ingeschakeld voor verschillende functies (was niets gewend), en gedwongen (positief bedoeld) overal over mee te denken'. **Iemand** schrijft: 'Als op de zangvereniging twee leden afhaken is de vereniging ter ziele, of als er vier vrouwen in verwachting zijn, zijn er problemen met het opstellen van een schoonmaakrooster van de kerk'. Een ander spreekt over 'de grote morele **druk** om niet te verhuizen. We willen eigenlijk wel weg omdat ik 30 kilometer moet rijden naar mijn werk, maar we kunnen het niet over **ons** hart verkrijgen. **Ook** niet om 's zondags een keer elders te kerken. Als er 's **middags** maar zo weinig zijn en je gaat dan ook nog weg, dat verpest de eredienst voor de achterblijvers.'

De liefde dringt

Ook dit is dus een zaak met twee kanten. We geloven dat iedere broeder of zuster een stukje in beheer gekregen heeft van 'de **velerlei** genade Gods' (1 Petr. 4:10). Maar het is **niet** automatisch zo, dat we allemaal staan te trap pelen om elkaar daarmee te dienen. Daartoe moet het evangelie van de liefde van Christus ons oproepen. En dan nog hebben we de 'bescheidenheid' om eerst alle anderen te laten voorgaan voordat we onszelf geroepen **weten**.

De catechismus heeft het over de **verplichting**, maar zegt ook dat we daar **gewillig en met vreugde** aan moeten voldoen. Dat brengt de spanning mee tussen de oproep die naar iedereen uitgaat en het persoonlijk eraantoe zijn, het je geroepen weten, je gedrongen voelen mee te doen.

Een van de briefschrijvers gebruikte ook het woord 'gedwongen', maar schreef er tussen haakjes bij 'in positieve zin'. Hij voelde de klem van de roeping, kon **moeilijk** weigeren, maar is daar achteraf niet rouwig om.

Wat ik **hiermee** wil zeggen, is dit. Het **appèl** van het evangelie om met beroep op de barmhartigheden Gods de broeders en de zusters te dienen met de gaven die je ter beschikking staan, komt in een kleine **gemeente** van heel dichtbij. Daar hoef je niet bang voor te **zijn**, maar het is wijs iemand de ruimte te geven naar een taak of een ambt toe te groeien. Om **het wat** sterk te zeggen: in de ene gemeente zal de kerkeraad moeten hameren op de **plicht**, in een andere, een kleine gemeente zal men er juist **op** toezien dat de **gewilligheid en de vreugde** niet ondersneeuwt.

Ook nu zeg ik: als we dat een **nadeel** van een kleine gemeente zouden noemen, wat is dan ons motief daarvoor? Hoe komt het dat zo'n duidelijk **appèl** ons afschrikt? De **Heilige** Geest heeft zijn middelen om vreugde en vrijwilligheid in de dienst te geven. Hij **gebruikt** daarvoor de broederschap, de gemeenschapszin in een gemeente. Het plezier **ia** de dienst groeit vaak onder de dienst. **Ook** in de vorm van dankbaarheid, omdat je merkt dat de Geest geeft wat Hij vraagt.

Wat is er aan de andere kant zo aantrekkelijk aan om de

oproep de Here concreet te dienen en de broeders en de zusters lief te hebben tot nader order in beraad te houden? Als daar goede redenen voor zijn is het een zaak van geloof er begrip voor te vragen bij de broeders en zusters.

De ambten

Het kan in een kleine gemeente moeilijk worden om twee mannen voor een vakature in het ambt van ouderling of diaken aan de gemeente voor te stellen. Je hebt vaak weinig keuf, als je let op ervaring, leeftijd of familieverhoudingen binnen de kerkernad. Een broeder tekent hier wel bij aan, dat bepaalde familieverhoudingen in de commissie van bekeer of in de verenigingsbesturen en dergelijke niet zo'n bezwaar vormen.

Een ander schrijft dat in zijn gemeente waar de mensen vaak voor het gereformeerd middelbaar onderwijs verhuizen, een bepaalde categorie leden systematisch ontbreekt: de catechisatiejeugd (12-20 jaar) met hun ouders, de veertigers en vijftigers. Dat is juist de leeftijdsgroep waar vaak ambtsdragers uit worden geput. Gevolg: 'de kerkeraad is permanent onervaren (leeftijd 28-35 jaar)'.

De mannen overigens die in zo'n intieme kleine kerkeraad hebben meegedraaid, vaak ook heel jong, kijken er met genoegen op terug. 'Zeer veel geleerd', 'veel liefde voor het werk van de Here opgedaan', 'informele sfeer'.

Zij die inmiddels in een grotere gemeente terecht zijn gekomen, spreken ronduit met heimwee over hun leertijd daar. Aan de ene kant ligt er nu een zwaarder accent op vergaderen en de bestuurlijke kant. De ouderlingenwijken zijn vaak groter, zodat er voor extra pastoraat buiten het jaarlijkse huisbezoek maar weinig tijd overblijft. Aan de andere kant ben je veel minder all-round. Iemand vertelde van een ouderling die na dertig jaar trouwe dienst voor het eerst een keer werd afgevaardigd naar een classisvergadering. In een kerkeraad met drie tot zes ouderlingen is zoiets ondenkbaar.

Predikant

Op 10 april schreef ik, dat de kleine kerken in het algemeen redelijk goed zijn 'voorzien in de dienst des Woords', een predikant per 309 kerkleden tegen een predikant per 482 kerkleden voor alle kerken samen. Daar maak ik nu een kanttekening bij. Kleine gemeenten zijn vaak de eerste gemeente voor hun dominee. De predikant staat er gemiddeld maar kort. Zo'n gemeente is daarom met een zekere regelmaat enige tijd vakant.

In een kleine gemeente wordt een predikantsvakature goed gevoeld. Er komt een hoop werk bij. Naast alle herderswerk en andere bezigheden ook nog de nodige tijd en energie steken in het 'met z'n allen achter de eerste de beste kandidaat aanhollen' is veel gevraagd. Niet alleen werd de inbreng van de 'full-timer', de predikant, gemist, het soms langdurig zoeken naar een opvolger doet een extra beroep op de 'part-timers'.

Een ander schrijft over de predikant op een gecombineerde plaats: 'Een zeer druk bezette dominee, die voor bezoeken geen of weinig tijd heeft. Geen wonder want de

man moet alles dubbel doen. Zodra hij de gelegenheid krijgt verdwijnt hij naar een grotere gemeente waar hij het een stuk rustiger krijgt. Neem het hem eens kwalijk'. Een briefschrijver noemt als een van de dingen die hij en zijn vrouw in een kleine gemeente erg hebben gewaardeerd de goede contacten en de vele gesprekken met de predikant. 'Doordat de gemeente klein was, had je vaker gesprekken met de dominee en voor ons is dat goed geweest voor de geloofsgroei en ook voor onderscheiding in geloofszaken'.

Slotopmerkingen

We mogen wel concluderen dat het mooi is hij een kleine gemeente te horen. Er is reden voor de oproep tot de gereformeerden in Nederland: verspreid u gelijkmatig over ons land. De vaak onberedeneerde huiver om zich bij een kleine gemeente aan te sluiten verdient kritische beschouwing.

Er is ook geen reden te idealiseren. Dienen en liefhebben is ook in een kleine gemeente een zaak van bewuste geloofskeus onder leiding van Woord en Geest. De beleving van de onderlinge gemeenschap is geen constant gegeven, daar moet in grote trouw aan de Here en aan elkaar biddend aan gewerkt worden. Zeker in een kleine gemeente moet de zon niet ondergaan over een uitbarsting van toorn, en moeten conflicten niet blijven sudderen. Verdieping van de verhoudingen heeft tijd nodig. Liefde voor de mensen en het werk in de gemeente moet gelegenheden krijgen te groeien. Maar een grote male van <inderlinge vertrouwdeheid valt binnen de mogelijkheden.

Heel belangrijk om frustratie te voorkomen is *maatbesef*. Zet geen dingen op de agenda van kerkeraad of commissie die boven de macht van de gemeente gaan. Verdeel het werk goed. Wat je niet alleen kunt doen, doe dat met een ander samen. Heb je hulp nodig (bijvoorbeeld bij een 'permanent onervaren' kerkeraad) vraag die dan. We hebben daarvoor de jaarlijkse kerkvisiteatie. En als dat te lang duurt – elke classisvergadering vraagt de voorzitter de deelnemende kerken, 'of de ambtelijke diensten voortgang hebben, of de besluiten van de meerdere vergaderingen nageleefd worden en of er iets is, waarbij de kerkeraaden het oordeel of de hulp van de classis nodig hebben voor de goede voortgang van het kerkelijk leven' (art. 41 K.O.). Dat is een vriendelijke, open vraag.

R. ter Beek

'WAAK OP, HARP EN CITER'

Voor hedendaagse christenen is het geen discussiepunt of je thuis muziekinstrumenten mag hebben. Voor de meesten is het evenmin een vraag of instrumenten ook in de eredienst gebruikt mogen worden. Natuurlijk mag dat.. Nou ja, 'natuurlijk'. Er zijn gemeenten waar onenigheid kan ontstaan over een trompet in de eredienst. Het gaat dan uiteraard niet over orgelregister 'trompet' – want zolang je spreekt over het orgel, bestaat de vraag niet of bazuinen, fluiten, schalmeien, fagotten, viola d- gamba's in de eredienst mogen klinken. Natuurlijk mag dat. Problemen kunnen in onze tijd pas ontstaan wanneer het gaat om fluiten, trompetten enzovoort, die niet door de organist tot klinken wordt gebracht

Het vraagstuk over 'liturgische instrumenten' is niet iets hedendaags. We hoeven niet ver in de geschiedenis terug te gaan om te ontdekken dat onze voorouders veel rigouzeuzer over instrumenten in de eredienst dachten dan wij vandaag de dag doen. Bekend is dat de reformatoren Zwingli en Calvijn tegenstanders waren van het liturgische gebruik van muziekinstrumenten, inclusief het orgel. Hun volgelingen hebben dit standpunt (in eerste instantie) overgenomen. Wanneer in psalm 108 staat 'waak op, harp en citer', dan mochten die woorden wel gezongen worden, zolang de instrumenten maar niet tijdens de eredienst ontwaakten.

Wanneer we nog een aantal eeuwen verder teruggaan in de historie, dan blijkt niet alleen het liturgisch gebruik, maar ook het particulier gebruik van instrumenten ter discussie heeft gestaan. In de eerste eeuwen van de christelijke jaartelling ging het meer dan eens niet (alleen) over het liturgische gebruik, maar ook over het huiselijke gebruik van muziekinstrumenten. Hier was het dus de vraag of harp en citer überhaupt wel echt mochten ontwaken.

Het probleem

Typerend voor de vroeg-christelijke kerk is de sterk ascetische houding tegenover muziek in het algemeen. En dat is heel begrijpelijk, want muziek en muziekinstrumenten klonken vooral op plaatsen waar christenen niet thuis hoorden: niet alleen op feesten, die – laten we het zwak

formuleren – nogal eens uit de hand wilden lopen, maar ook in het amfitheater en in de arena. En nu we de arena toch noemen, hoogstwaarschijnlijk werden martelaren uit de vroeg-christelijke kerk in Rome verbrand of voor de leeuwen geworpen onder het geschal van trompetten en andere muziekinstrumenten.

De toenmalige muzickcultuur was hecht verbonden met 'panem et circenses', met 'brood en spelen'. het enige waar het heidense volk zich tevreden mee stelde. En dan zwijgen we nog maar over het verband dat elk mens destijds automatisch legde tussen 'muziek' en de heidense cultus.

Het is begrijpelijk dat een kerk met de paulinische waarschuwing 'gij geheel anders' zich duidelijk wil distancieren van de heidense cultus, de 'brood-en-spelen'-mentaliteit en de losbandige fuiven van de wereld.

De ascetische houding van de vroegchristelijke kerk ten opzichte van muziek betekende niet dat men het verschijnsel 'muziek' op zich afwees of wantrouwde. Dat blijkt wel uit het gegeven dat de vroegchristelijke kerk zeer positief stond tegenover het zingen van psalmen, lofzangen en geestelijke liederen. In allerlei toonaarden is het zingen gepropageerd. Niet alleen omdat zingen zo'n aardige manier is om je te uiten, maar ook omdat Gods lof zingen onmisbaar is voor het geloofsleven en de opbouw van de jonge gemeenten.

Problematischer voor de kerk was vooral het gebruik van muziekinstrumenten. Het is zeer waarschijnlijk dat er in de eerste eeuwen christenen geweest zijn die met een beroep op de Bijbel instrumenten ter hand namen. Dat is m.i. al af te leiden uit het feit dat kerkelijke leiders in geschriften meermalen opponeren tegen het gebruik van instrumenten. Kennelijk was daar bij herhaling aanleiding toe. Bovendien zijn er (zoals uit de derde eeuw) bronnen bekend waarin letterlijk staat dat er christenen waren die met een beroep op de Schrift muziekinstrumenten gebruikten. En dat niet alleen, ook zagen zij geen kwaad in bijvoorbeeld de voorloper van Olympische spelen. Gebruikte Paulus immers zelf niet in 1 Korintiërs 9 het voorbeeld van een renbaan? Als Elia wagenmenner was (zie 2 Koningen 2:11), waarom zou je als christen dan niet naar de wagenracen in de arena mogen? David danste uitbundig voor de ark. Op grond daarvan kun je moeilijk bezwaar maken wanneer christenen naar het theater gaan. En wat de muziekinstrumenten betreft, in de Bijbel lezen we voortdurend dat zij gebruikt werden door gelovigen. De kerkvaders hadden dus een probleem. Enerzijds zag je dagelijks om je heen hoe muziek en muziekinstrumenten

misbruikt werden in dienst van heidense rituelen en feesten. Anderzijds zat je met het **bijbelse** gegeven dat in de Schrift opgeroepen wordt God te loven met allerlei instrumenten. Je hoeft daarbij alleen al aan psalm 150 te denken.

Dit dilemma werd op drie manieren opgelost. Aan elk van de drie oplossingen, die de kerkvaders naar voren brachten, zullen we hieronder aandacht besteden.

Oplossing 1

Allereerst waren de kerkelijke autoriteiten niet onder de indruk van het **schriftgebruik** van een aantal christenen, die met een beroep op Elia, David en Paulus niet alleen voorstanders waren van het gebruik van instrumenten, maar ook van **het arena-** en theaterbezoek. Elia was dan wel wagenmenner, maar hij reed niet in het circus en David danste voor het aangezicht van de Here. Dat was totaal iets anders dan **als** christen in het Griekse theater zitten.

En laten christenen zich vooral niet beroepen op de Schrift om muziekinstrumenten te **gebruiken!** Want in Daniël 3 staat toch duidelijk te lezen dat 'bij het geluid van hoorn, fluit, citer, luit, harp, doedelzak en allerlei soort van muziekinstrumenten' de onderdanen van Nebukadnessar moesten buigen voor het gouden beeld. Voor de eerste christenen was dit een bekend gebruik **van** instrumenten; ook in hun dagen werden muziekinstrumenten **veelvuldig** gebruikt in de afgodentempels.

Bovendien waren er meer schriftplaatsen, **waar** het instrumentengebruik in relatie stond met goddeloosheid. Bijvoorbeeld Amos 5 : 23, Jesaja 24 : 8 en Openbaring 18 : - 22. Ook Jesaja 23 : 16, waarin de stad Tyrus voorgesteld wordt als een verlaten hoer die aandacht vraagt door middel van citer-klanken, laat niets aan **duidelijkheid** te wensen over.

Kortom, de kerkvaders stelden dat je de Eijbel gewoon goed moest lezen om te zien dat je als christen niet thuis hoorde in het theater, de arena. Eveneens kun je door gewoon goed (dus niet selectief) lezen opmaken dat de Bijbel muziekinstrumenten doorgaans in verband brengt met negatieve situaties en goddeloze personen. **Muziekinstrumenten** werden in de **regel** geassocieerd met een heidense cultuur en daarom onbruikbaar geacht. Een beroep op de Schrift om toch instrumenten te **gebruiken**, wezen de kerkvaders af omdat ook juist in de Schrift muziekinstrumenten in een negatief daglicht werden geplaatst.

Oplossing 2

De tweede oplossing van de kerkvaders **was** de instrumenten uit het Oude Testament allegorisch te interpreteren. **Dat** wil zeggen, wanneer in een psalm de muziekinstrumenten 'kithara' en 'tiensnarige psalterium' genoemd worden, moet men niet denken dat de psalmist oproept om deze instrumenten daadwerkelijk in te **zetten** voor de lofprijzing. Met de 'kithara' bedoelt de **psalmist** (bijvoor-

beeld) onze hele lichaam en het 'psalterium' in de psalm wil zeggen: de verering van de Heilige Geest door de vijf zintuigen en de vijf deugden.

Allegorische interpretatie van muziekinstrumenten vinden we ook bijvoorbeeld bij Augustinus (354-430). Hij schrijft ergens dat een psalm een zangstuk is waarbij een **begeleidingsinstrument** gebruikt wordt: het psalter. Wie dan ook 'psalmeert', gebruikt niet alleen **zijn** stem, maar ook een begeleidingsinstrument. Augustinus **stelt** niet dat de instrumenten, die in de Schrift genoemd worden, niet daadwerkelijk geklonken hebben of gebruikt mogen worden. Wel geeft hij aan dat het daarbij noodzakelijk is dat de muzikant de **diepere** theologische betekenis ervan begrijpt. En in dat kader vinden **we** bij Augustinus een sterk allegorische interpretatie van muziekinstrumenten.

Kort geformuleerd **komt** zijn interpretatie hierop neer dat in de 'oude, vleselijke mens' bij het musiceren **an sich** blijft steken, maar dat de 'nieuwe' mens de **diepere** theologisch betekenis ervan **begrijpt**.

Als typerend voorbeeld kunnen we Augustinus' exegese van psalm 144 vers 9 nemen:

*O God, een nieuw lied wil ik U zingen,
op de tiensnarige harp wil ik U psalmzingen.*

Augustinus zegt hierover dat de tien snaren van de harp de tien geboden betekenen. Zingen en psalmzingen is een aangelegenheid van liefde. De 'oude' mens leeft echter in angst en vrees, de 'nieuwe' mens in liefde. De liefde zingt **dus** het 'nieuwe' lied. Nu was aan de joden in het Oude Testament ook de wet gegeven, maar zij konden het nieuwe lied niet zingen, want zij stonden onder de wet en konden de wet niet **vervullen**. Zij hadden een muziekinstrument in de **hand**, maar konden niet spelen. Wie daarentegen uit genade leeft, niet onder de wet, kan het 'nieuwe' lied wel zingen **mét** de tiensnarige harp.

Er is nog een tweede symbolische betekenis die Augustinus aan de instrumenten **geeft**. Wanneer iemand **psalmzingt**, dus met een begeleidingsinstrument, dan **gebruikt** hij zijn stem én zijn handen. Het **gebruik van** de handen legt Augustinus uit als '**het** doen van goede werken'. Zoals bij het psalmzingen **zang** en instrument, stem en handen een **éénheid** vormen, zo onlosmakelijk is ook het doen van goede werken verbonden met de liturgische lofprijzing.

Zoals gezegd, betekent de allegorische interpretatie bij Augustinus niet dat hij het daadwerkelijke gebruik **van** instrumenten afkeurt. In dat opzicht verschilt hij **van** mening met bijvoorbeeld zijn tijdgenoot Johannes Chrysostomos (347-407). In een preek verdedigt deze gevierde kanselredenaar eerst uitvoerig het zingen van **heilige liederen** voor God. Vervolgens zegt hij uitdrukkelijk dat het gebruik van een **kithara** of enig ander **instrument** daarbij onnodig zijn. **Het** is beter wanneer je zelf als een '**kithara**' bent, **waarmee** Chrysostomos bedoelt dat je zorgt dat je een volledige **harmonie** nastreeft tussen ziel en lichaam, vlees en geest.

Oplossing 3

De derde oplossing is vooral tijdens en na de Reformatie populair gebleven in het calvinisme. Van het vraagstuk of je instrumenten moet en kunt gebruiken bij de lofprijzing ben je in één klap **af**, wanneer je stelt dat het Oude Testament op dit punt achterhaald is. Instrumenten behoren in deze opvatting tot de schaduwachtige eredienst en werden in het Oude Testament aangewend vanwege de zwakheid en hardleersheid *van* het volk Israël. In het Nieuwe Testament zijn ze dan ook niet meer gewenst. Dit standpunt komen we voortdurend in de geschiedenis tegen. En wanneer **we** naar voorbeelden zoeken, kunnen we rustig de rooms-katholieke scholasticus en dogmaticus Thomas van Aquino in één adem noemen met Johannes Calvijn. Duidelijk bracht Calvijn het standpunt onder woorden in zijn verklaring bij psalm 33:2. Hij schrijft daar:¹

'Ik twijfel er geen oogenblik aan of het slaan op de cymbel, het spelen op cithar en harp en al dat soort van muziek, waarvan zoo dikwijls in de Psalmen melding wordt gemaakt, was een gedeelte **van** het onderwijs onder de Wet; ik spreek nu slechts *van* den plechtigen eeredienst in den tempel. Want ook als heden de geloovigen behagen scheppen in muziekinstrumenten, dan beken ik, dat dit hun bedoeling moet **zijn**, om hun vrolijkheid te vereenigen met de lof van God; maar als zij hun godsdienstige samenkomsten houden, dan passen naar mijne meening muziekinstrumenten **allerm minst** bij het bezingen van Gods lof, evenmin als wanneer iemand wierook en kaarsen en dergelijke schaduwen der Wet weder in het gebruik wilde invoeren. Daarom hebben de Papisten **deze** dwaasheid en nog meer andere dingen slechts van de Joden overgenomen. Menschen, die veel ophebben met uiterlijke fraaiigheden scheppen ook veel **vermaak** in dat geraas, **maar** Gode behaagt meer die eenvoud, welke Hij ons door Zijnen apostel aanbeveelt; Paulus namelijk verbiedt in de openbare vergadering der geloovigen anders dank te zeggen dan in een bekende taal (I Cor. 14:16)'.

Besluit

Met in ons achterhoofd de vroeg-christelijke kerk, die doorgaans ook tegen huiselijk gebruik van instrumenten was, valt op dat Calvijn in het bovenstaande citaat uitdrukkelijk naar voren brengt dat hij doelt op het liturgisch gebruik **van** instrumenten. 'Of u thuis een instrument ter hand neemt, **moet** u zelf weten'. In de eerste eeuwen van de christelijke jaartelling, zouden de kerkvaders hem dat niet nagezegd hebben.

Wat de oppositie tegen het liturgisch gebruik **van** instrumenten betreft, zien we dat Calvijn alles behalve alleen stond. Je kunt eerder stellen dat Luther afweek van de regel, want al vanaf de vroeg-christelijke kerk tot en met de Middeleeuwen zijn er bezwaren **geweest** tegen instrumenten in de eredienst. Er is wel een verschil. In de (middeleeuwse) rooms-katholieke kerk hebben de tegenstanders van instrumenten het liturgisch gebruik nooit kunnen uitroeien. In de calvinistische kerk van de 16e

eeuw werden de instrumenten wel daadwerkelijk uit de eredienst verwijderd.

Tenminste, tot aan het moment dat het orgel werd ingevoerd. De (veelal) stilzwijgende instemming waarmee sinds een paar eeuwen het orgel in de eredienst toegestaan wordt, is dan ook opvallend te noemen. Temeer omdat invoering van het orgel destijds niet het resultaat was van een veranderde theologische interpretatie van de schriftgegevens betreffende de muziekinstrumenten. Het orgel kwam er gewoon om pragmatische redenen: het was een noodmaatregel met als doel de gemeentezang in ordelijke banen te laten verlopen. Wat overigens een mislukte noodmaatregel is geweest, want de gemeentezang knapte er **niet** van op. Verbetering trad pas op in de 20ste eeuw.

J. Smelik

¹ Het boek der psalmen, verklaard door Johannes Calvijn, vertaald en uitgegeven onder toezicht van den WelEerw. Heer J. Boer Knottnerus, v.d.m., Eerste deel, derde druk, uitgever: De Groot-Goudriaan 1979, p. 402.

Drs. Wubbo Scholte
**Met kippevel
angst en angststoomissen**

Je bent bang voor mensen, op straat, of in de kerk. Je durft niet te praten met anderen. Of je hebt anast voor God. Heb ik een obsessie? 'Ik moet het wél altijd doen - er zit dwang achter!' Wat houdt angst in? Hoe belemmert het? Wat is er aan te doen? Allerlei vormen van angst, met de gevolgen. O.a.: examenvrees, paniekgevoelens, trauma's, enz. Maar ook de therapieën. Een boekje voor hen, die zichzelf en anderen hierin herkennen.

128 pag., ing., f 15,00.

**Verkrijgbaar
bij de boekhandel**

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
Postbus 25, 4460 AA GOES
tel. 01100-15591

JAN ARENTSZ., DE MANDENMAKER VAN ALKMAAR EN VOORMAN VAN DE HOLLANDSE REFORMATIE

In Alkmaar vierde de christelijke scholengemeenschap 'Jan Arentsz.' enige tijd geleden zijn veertigjarig bestaan. Bij die gelegenheid heeft het schoolbestuur aan drs. G.N.M. Vis de opdracht verstrekt om een wetenschappelijk verantwoorde en tevens voor een breed publiek leesbare biografie van de bekende (?) hagepreker Jan Arentsz. te schrijven. Met resultaat mag er zijn: een inderdaad goed leesbaar verhaal. En ook zeer verantwoord in de manier waarop de auteur met zijn bronnen omging.

Jan Arentsz. interesseert ons al lang. Hij gold voor ons – vanaf de lagere school-banken – als de moedige gereformeerde mandenmaker die zich helcmaal ging wijden aan de prediking van Gods Woord in de spannende tijd van Hagepreken en Beeldenstorm – 1566. Maar, zo denk je later wel eens, was het verhaal-op-school wel betrouwbaar? Niet te veel geromantiseerd? Zoveel was er nou ook weer niet bekend over 'de mandenmaker van Alkmaar'. De tot nu toe jongste publikatie was die van F. van der Pol, die Arentsz. mooi typeerde als 'verzamelaer van een onroomsche kerk in Hollandt' (in: *Bezield verband – opstellen aangeboden aan prof. J. Kamphuis*, Kampen 1984, pag. 176 vv.).

Maar nu komt drs. Vis met zijn nieuwe boek. En inderdaad, nu blijkt het verhaal van de lagere school ook nog grotendeels echt waar te zijn geweest. Overal in Holland en Utrecht, maar ook verder langs de kust van de Zuiderzee, tot in Kampen toe, kon men Jan Arentsz. horen preken. In 1567 gaf Arentsz. leiding aan de eerste gereformeerde gemeente van Amsterdam. Daarna moest hij vluchten voor de tirannie van Alva, maar als balling was hij actief in het Oostfriese Emden, de herberg van de gereformeerde vluchtelingen. Daar komen we hem tegen als lid van de gereformeerde synode van Emden 1571.

Vanaf 1572 treffen we hem weer aan in Alkmaar, nu als (eerste) gereformeerde predikant daar. In 1573 is hij praeses van de Noordhollandse synode die besluit tot ondertekening van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Hij overlijdt kort daarna tijdens het Spaanse beleg op 28 augustus 1573.

Arentsz. gold als consequent-reformatorisch tegenover de roomsen, maar binnen de kring van de reformatorisch-gezinden streefde hij naar een zo breed mogelijke samen-

werking, ook met de Lutherse. Hij verklaarde het eens te zijn met de artikelen 10 en 13 van de Augsburgse Confessie (die gaan over het Avondmaal en het gebruik der sacramenten), maar werd daarover nogal stevig aangesproken door zijn collega Gaspard van der Heyden (voorzitter van de Emdersynode van 1571).

Het aardige van het boek van Vis is dat hij ook aandacht schenkt aan de populaire roman- en jeugdliteratuur over Jan Arentsz. We noemen als auteurs van kinderboeken waarin Arentsz. een rol speelt: Eduard Gerdes (*In de duinen*, 1858, en *De hagepreker van Alkmaar*, 1889); Hendrik Jan van Lummel (*'t Zegevierend Alkmaar*, 1873); Willem Gerrit van de Hulst (*Willem Wijcherts, een dapperen Alkmaarse jongen*). Daar had – wat ons betreft – ook H. te Merwe bij moeten worden genoemd (*Het beleg van Alkmaar*).

En van de romanschrijvers noemt drs. Vis de dames A.L.G. Bosboom-Toussaint (*la Memoriam. Tafereelen uit Hollands tachtigjarigen strijd*, 1872) en M.W. MacLaine-Pont (*De kinderen van Batenburg*, ca. 1900).

Van veel recenter datum zijn de historische kinderboeken van de hand van P. de Zeeuw JGzn. (*De vluchtelingen van Amsterdam*, ca. 1960) en van Thea Beckman (*De val van de Vredeborch*, 1988).

Het boek van Vis bevat verder vele fraaie illustraties en diverse belangwekkende bijlagen. We willen dit boek graag in uw bijzondere belangstelling aanbevelen.

H. Veldman

N.a.v.: G.N.M. Vis, *Jan Arentsz., de mandenmaker van Alkmaar, voorman van de Hollandse reformatie*, Uitg. Verloren, Hilversum 1992, 160 pag., ISBN 90-6550-350-1, prijs: f 29,-.

EEN UITGESTOKEN BROEDERHAND

De *Christian Reformed Church* in de Verenigde Staten en Canada verkeert sinds enkele jaren in een diepe crisis. De synode heeft alle ambten opengesteld voor vrouwen. Hoogleraren van de kerkelijke opleiding in Grand Rapids hetwisten liet historisch karakter van Genesis 1-3.

Sommige classes, diverse gemeenten en grote groepen leden zetten zich hartstochtelijk in voor de handhaving van het gereformeerde karakter van deze kerk, dat ze ernstig zien aangetast. De verontruste *christian reformed* organiseren zich steeds **meer** en kijken uit naar hun broeders. Er zijn al schorsingen en ook afscheidingen geweest.

In dit boek worden *christian reformed* mensen en kerken opgeroepen zich alsnog een gefundceerd oordeel te vormen over de Vrijmaking van 1944 in Nederland. In het hoofdstuk 'Unfinished Business' schrijft ds. R.A. Wynia, *christian reformed* predikant in Calgary (Alberta, Can.), dat men indertijd te haastig de kant van de (synodale) meerderheid heeft gekozen. Daarom hebben ze sindsdien ten onrechte de Canadian en *American Reformed Churches*, kerken die grotendeels – via immigratie – zijn voortgekomen uit de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken, links laten liggen. Dezelfde schrijver heeft ook het appelerende sluitwoord voor zijn rekening genomen, 'Your Ecumenical Task'.

De redacteur Th. Plantinga levert afgezien van de 'Introduction' een korte beschrijving van de Vrijmaking ('What Happened in 1944') en daarnaast een ook voor Nederlandse lezers leerzaam overzicht van de reactie van de *Christian Reformed Church* op de Vrijmaking en de vrijgemaakten: 'The CRC response to 1944'. Tonderdaad is bet te betreuren en ook schadelijk geweest dat de *Christian Reformed Church* ten opzichte van de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken de weg van de minste weerstand hebben gekozen.

Er zijn twee historische documenten opgenomen: het appel dat deputaten van de *Canadian reformed* synode van Hamilton (Ontario) 1962 stuurden aan de *christian reformed* synode van 1963 (met afschrift aan alle kerkeraden); en een soortgelijke brief geschreven in opdracht van de *Canadian reformed* synode van 1974.

Verder lezen we een samenvatting en vertaling van enkele passages uit C. Veenhof, *In den chaos. Een woord over de huidige crisis in de Gereformeerde Kerken*, Utrecht z.j., 60-78, onder de titel 'Church Policy in 1886 and 1944'. Het boek besluit met een adressenlijst van Canadian en *American reformed* kerken.

Gereformeerden in Nederland kunnen dit boek in handen geven van bekenden in de *Christian Reformed Church*. Het geeft veel informatie, die het verdient boven water te

blijven in de huidige omstandigheden. Deze informatie kan helpen een realistische visie te krijgen op de *Canadian Reformed Churches* als gereformeerde kerken.

Het is een goede zaak dat de Canadese gereformeerden zich zo nadrukkelijk presenteren temidden van de spanningen in het kerkelijke leven daar. Het is te hopen dat ze **mee** mogen doen aan versterking van de gereformeerde oecumene in Noord-Amerika.

R. ter Beek

Th. Plantinga (ed.), *Seeking our Bi-others in the Light. A Plea for Reformed Ecumenicity*; Neerlandia (Alberta) Canada/Caledonia (Michigan) U.S.A.: Inheritance Publications [1992]: 142 blz.; prijs: Can. \$ 4,95/U.S. \$ 4.50.

Hei boek is te verkrijgen bij de uitgever, Box 154, NEERLANDIA T06 1R0 Canada. ☎ (403) 674 3949; deze brengt slechts \$ 1,50 verzendkosten in rekening voor klanten uit het buitenland. Misschien kan de uitgever ook rechtstreeks op uw kosten een boek sturen naar een adres in Amerika. Betaling per Visa of Mastercard aanbevolen.

ZENDING DICHTERBIJ

Een nieuwe reeks over zending!

Zending dichterbij heeft de moed en de intentie bezinning te geven over de gereformeerde zending. Deze nieuwe reeks staat onder redactie van dr. Chr. Fahner, drs. W. van Heest, dr. L.J. Jooze en ds. D.Ph.C. Looijen.

Het eerste deel heet *Leren hoe hij wand'len moet* en biedt zes opstellen rond het belangrijke thema van de verhouding tussen woord en daad in de zending. De bijbelgegevens komen uitvoerig aan bod, terwijl ook naar de zendingshistorie wordt geluisterd. Tenslotte worden concrete werkvormen aangereikt.

Medewerkers aan deze bundel zijn: ds. J. van Amstel, drs. M.K. Drost (t), drs. W. van Heest, prof. dr. B.J. Oosterhoff en dr. L. Westland.

120 pag., paperback, f. 16,90
verschijnt binnenkort
verkrijgbaar in de boekhandel

Oosterbaan & Le Comte b.v.
Postbus 25 4460 AA GOES
tel. 0110 - 559.

De zegen van het kerkverband

Soms lijkt het er op dat bij allerlei plaatselijke samensprekingen en toenaderingspogingen het kerkverband eerder als een blok aan het been dan als een zegen wordt ervaren. Daarom is het goed kennis te nemen van wat dr. W. van 't Spijker in *De Wekker* schreef:

Weg met de synode

Het klinkt **sommigen** als muziek in de **oren**: weg met de synode. Anderen horen er een kreet van ongeloof en revolutie in. Op de laatste conferentie van het COGG is blijkens een kranteverslag de onvruchtbaarheid van het **presbyteriaal-synodaal** systeem genoemd als een van de oorzaken van de kerkelijke mis- & Een vrij gemakkelijke oplossing zou het zijn, **wanneer** men in staat war **om** alle gemeenten, **groot** en klein, los te maken **van** enig classicaal, regionaal, synodaal verband. Een kon ogenblik zouden alle gemeenten als in een **kerkelijk** luchtledig staan. En als die toestand bereikt was, dan zou men met een korte handomdraai de caleidoscoop een kwartslag kunnen omgooien. Een geheel nieuwe constellatie **was** daarvan dan het gevolg.

Het is verleidelijk om, al was het maar voor **een** kort ogenblik over die toestand na te denken. Welke combinaties zouden nu kunnen ontstaan? Welke organen **zouden** aan de herschikking van de gemeenten kunnen leiding geven? Een classis kwam daarvoor niet in aanmerking. Een **synode** of regionale vergadering al **evenmin**, want die **zouden** zijn opgeheven voor dit moment. Een sterke figuur die alles naar zijn wil kon kneden zou erger zijn dan tien synodes bij elkaar. Men ziet, de oplossing is nog niet zo eenvoudig. Weg met de synodes, ophouden met alle kerkverbandelijke activiteiten, het is gemakkelijk gezegd. Maar een oplossing is dit niet. Vergaderd moet er worden. Het is maar de vraag door wie en met Wie.

Door wie laten we ons vergaderen?

Als het erop aankomt, dan is Christus de Enige die het recht heeft om **verbanden** te leggen. Hij **brengt** combinaties tot stand. Tussen Zichzelf en de zijnen, maar dan ook tussen de zijnen onderling. Zou Hij geen werkelijke vereniging tot stand brengen tussen kerken onderling? De vraag of Christus zijn bloed voor een **kerkverband** heeft gestort is geen vraag voor een theologische discussie, ofschoon ze een heel dispuut kan uitlokken. Maar die vraag heeft een antwoord ontvangen uit de mond **van** een ongelovige hogepriester, die profeteerde door de Geest. Hij zei dat Christus zijn **bloed** zou geven om de verstrooide kinderen Gods bijeen te vergaderen. Net **is** soms nodig dat de gelovigen zich de **waarheid** laten zeggen door een vijand van Christus. De man **verstond** niet wat hij zei. De **Geest** maakte door zijn mond duidelijk, dat we **vergaderd** moeten worden bij het **kruis** van Golgotha. We kunnen het niet verdragen wanneer iemand de leer van de verzoening aantast. We noemen hem een gevaar voor de kerk. Maar we **laten** het na om ons bij het kruis van Christus als kerken, die op hetzelfde fundament staan, **met** elkaar te laten **vergaderen**, d.w.z. te laten vermenen, ook met elkaar. Christus vergadert wel. Als nu **de** synoden, de **classes** en de regio's maar niet tegen Christus **in** vergaderen, maar met Hem mee. Dat is de beste weg naar een gezond kerkverband.

W.G. de Vries

BEROEPEN

Aangenomen naar Nieuwegein: D. Ophoff, kandidaat te Kampen, die bedankte voor **Gees, Lutten, Roodeschool** en **Zevenbergen**.

KERKDIENTEN

Helpman * De diensten worden gehouden in de *San Salvator* kerk, hoek Van Iddekingeweg/Hora Siccamasingel. Aanvang diensten: 8.30 en 16.30 uur.

Hoogveen * Op zondag 8, 15 en 22 aug. alleen kerkdiensten in de *Bentinckslaankerk*.

Meppel * Zondag 8 en 15 aug. enkele diensten. Aanvang 9.30 en 16.45 uur. De andere zondagen 9.00, 10.45, 15.00 en 16.45 **uur**. *Preekafspraken*: vanaf 2 aug. met student (met spreekconsent) H.J. Visser ☎ (033) 620639.

JUBILEUM

Zondag 1 aug. jl. was het vijftig jaar geleden dat ds. C. Stam, emeritus-predikant te Zuidhorn, in de *Geref. Kerk* te Tweede Exloërmond in het ambt bevestigd werd.

Ds. Stam werd 14 maart 1913 te Wanneperveen geboren. Hij **bezocht** het Chr. Lyceum in Zwolle **en** studeerde aan de Theologische Universiteit in Kampen. Ds. Stam deed intrede op 1 **aug.** 1943 in Tweede Enloërmond. Daarna was hij predikant te **Ermelo** 1947 en Groningen 1951 tot zijn emeritaat 1980.

ADRESWIJZIGINGEN ED.

Baarn * *Penningmeester*: **G.J.** van Wijk, Nolenslaan 25, 3741 VS, ☎ (02154) 15780, bankr. 30.47.12.507; postr. 793189, beide t.n.v. penningm. *Geref. Kerk* (vrijg.) Baarn, ☎ (02154) 12259 (p. 104).

Bussum-Huizen * *Penningmeester*: moet zijn D. van der Lugt. (p. 107).

Gorinchem * *Scriba*: **H.R.** van Heukelum, Verdijkstraat 12, 4203 DE, ☎ (01830) 21919; *Diaconie*: G. Helder, Postbus 761, 4200 AT, ☎ (01830) 25545; *Penningmeester*: J. v.d. Vliet, Dr. Schoyerstraat 185, 4205 KY, ☎ (01830) 20278 (p. 122).

Groningen-N. * *Kerkelijk bureau*: Ribesstraat 31, 9741 NH Groningen ☎ (050) 730625 (p. 39).

Leiden * *Scriba*: H. Kooij, Strobloem 28, 2317 LE, ☎ (071) 211390 (p. 127).

Marienberg * *Onderwijs*: H. Veurink, Pallegarsteweg 7, 7692 PC (p. 80181).

Waddinxveen * *Scriba*: A. Morijn, Overtoom 13, 2741 MS, ☎ (01828) 12421 (p. 129).

Dep. P.S. Utrecht * *Quaestor*: J. Meijer, Zandvoortweg 15, 3741 BA, ☎ (021154) 12259, postr. 1377946 (p. 115).